

Orijinal Kaynak: Palmer, Kendra A. (2009). "Writing: A Necessary Undertaking in Advanced Society," *Inquiries Journal*, 1(12), 1/1.

Atıf Şekli: Palmer, Kendra A. (2021, Aralık 08). "Yazı: Gelişmiş Toplumdaki Gerekli Girişim", Çev. Aydan Eyüpoğlu, *Sosyal Bilimler*. sosyalbilimler.org/yazi-gelistmis-toplum-gerekliligi

Yazı: Gelişmiş Toplumdaki Gerekli Girişim

Kendra A. Palmer

Türkçesi: Aydan Eyüpoğlu

Yazılı dil, insanlığın en büyük başarılarından biridir; oluşumu, insanlığın ilerlemesindeki atılımı ifade eder. Standartlaştırılmış yazı sisteminin gelişimi, herhangi bir gelişmiş toplumun evriminde bir şekilde doğal bir olay gibi görünür. Bir kültür ya da insan başka alanlarda büyüyüp genişledikçe yazılı iletişime karşı açık bir ihtiyaç ortaya çıktığı görülmektedir. Basitçe ve yaygın olarak konuşulan ve anlaşılan bir *dilden*, bu dile tekabül eden elle tutulur bir *harf ve semboller sistemine* geçiş vardır. Bu nedenle yazı, gerçekten karmaşık bir toplumun bir dizi göstergesinden biridir. *Lost Civilizations of the Stone Age*'in yazarı Richard Rudgley (1999: 15) de bunu doğrular: "Yazmak, elbette ki uygar sayılan toplumların temel özelliklerinden biridir." Yazının gerekliliği ve çözümüne ilişkin bu çekişme, tarih öncesindeki birçok örnekte defalarca görülmektedir.

İlk olarak, "gelişmiş toplum"un niteliklerini belirlemek uygun olur. Temel olarak, gelişmekte olan bir toplumdaki insanlar ortak bir kimlikten bir şeyler bulurlar. Greenspan ve Shanker (2004: 322, 360), "bir grubun var olması için bireylerin birbirleriyle ilişki ve sıkı bağlar kurabilmeleri gerektiği" ve "ilişki kurma ... becerisine sahip olmaları" konusunda rekabet ederler. Gelişmiş toplum; karmaşık işlevlere sahip, mimarlık ve tarım gibi alanlarda önemli katkılarda bulunmuş bir toplumdur. Gelişmiş toplum, sakinlerinin yararına belirlenmiş ve bir şekilde istikrarlı olan bir yönetim gücüne sahiptir. Birbirine bağımlı ekonomilere ve zanaat uzmanlarına olan ihtiyacı geliştiren şey budur. Nispeten kentleşmiştir veya en azından daha küçük merkezlerdeki merkezi kültüre atfeder. Bunlar, "soyut düşüncenin yalnızca teknolojide ve bilimde geliştiği toplumlar değil, aynı zamanda çok daha karmaşık sosyal organizasyonların da geliştiği ve sanat, yazı, edebiyat... ve benzerlerinde çarpıcı gelişmelerin olduğu" toplumlardır (Greenspan ve Shanker, 2004: 380).

Sonrasında, "yazıyı" tanımlamak ve bunun daha önceki ön yazımdan nasıl farklı olduğunu belirlemek önemlidir. Yazı, "herhangi bir düşünceyi iletmek için kullanılacak grafik sembollerini sistemi" olarak tanımlanabilir (Robinson, 2007: 14). Belirli bir dili

konuşan herkesin okuyabileceği (veya en azından kendi yazı dili olarak tanıyabileceği) yaygın olarak kurulmuş ve karmaşık bir sistemdir. *The History of Writing: Script Invention as History and Process*'e göre, “yazma hem görsel algının bütünsel özelliklerini hem de çelişkisiz olarak işitsel algının ardışık karakterini içerir. Aynı anda hem zaman dışı hem zamansal hem ikonik hem de semboliktir” (Robertson, 2004: 19). Yazma, kısaca sınıflandırılması gereken ön yazıdan, piktogramdan ve sembolik iletişimden açıkça daha gelişmiştir. Buz Devri işaretleri ve diğer sınırlı yazı türleri “ön yazı” olarak adlandırılabilir. Bu tür bir iletişim, herhangi bir tam yazma sistemi geliştirilmeden çok önceydi. Kısacası ön yazı, anlamı iletmek için resimlerin veya sembollerin kullanımını içerebilir. Bu erken yazma biçimi bir fikri ilişkilendirebilir ancak sistem ayrıntıyla donatılmamıştır, tamamlanmamıştır veya tamamen gelişmemiştir. Muhtemelen MÖ 3300’te Uruk dönemine ait bir grup kil tablet, ön yazının bu özelliklerini modellemiştir (Robinson, 2007: 62). Tabletler çoğunlukla sayılar ve sayısal miktarlarla ilgilendirir; sembollerin çoğu doğada görüntüseldir. Gerçek yazma olarak tanımlanabilecek hiçbir şey belirgin değildir. Dolayısıyla bu iletişim biçimi, belirli kavramları yeterince iyi iletebilir ancak daha soyut fikirleri ifade etme yeteneğine sahip değildir veya zorunlu olarak standartlaştırılmamıştır.

Peki, ön yazı nasıl yazıya dönüştü? Genel olarak yazı, dünya çapında nasıl gelişti ve her vesileyle paylaşılan benzerlikler nelerdi? Genel olarak, gerçek yazı sisteminin uygulamasını sergileyen ilk toplumların çoğu yazının ilk olarak muhasebe ve ekonomik amaçlar, ritüelleri kaydetmek, mesajları iletmek ve çeşitli yöneticilerin eylemlerini anmak için kullanıldığını gösterir. Bu belgeler; işlemleri, ticareti, güçlü yöneticilerin veya yetkililerin adlarını vb. not eder. Karmaşık bir toplumda dikkate alınması gereken birçok faktör vardır: nüfus artışı, birbirine bağımlı ekonomiler, zanaat uzmanlığı, muhtemel savaş, yeni veya önemli bilgilerin edinilmesi, dikkate değer kişiler, önemli değişim ve iş. Bunların hepsi, yazmanın gerekli olmasının nedenleridir —yani olup bitenlerin somut bir kaydına sahip olmak ve şimdi ile geçmiş arasında bir köprü sağlamak. “Konuşma diline yazma yoluyla kalıcılık kazandırmanın avantajı; duyguların, gerçeklerin ve fikirlerin zaman ve mekân boyunca korunmasına izin verir. Bu koruma gücü ... dünyanın çehresini değiştirmiştir. Böyle bir avantajın, yazmanın her yerde hazır ve nazır bir gerçeklik olarak kendini somutlaştırma potansiyelini harekete geçirmesine şaşmamak gerek” (Robertson, 2004: 20). Başka bir deyişle bu kültür ve tarihin farklı noktalarındaki insanlar, yazılı kelimeye ihtiyaç olduğunu gösteren uzun vadeli birçok konuyu kabul etmiştir.

Bu gelişmiş toplumlardan bazıları nelerdi ve onların yazı sistemleri hakkında ne biliyoruz? Mezopotamya’yı yazı alanındaki katkılarından dolayı ilk karmaşık toplumlardan biri olarak ele alalım. MÖ 4. milenyumun sonraki kısmı, Babil için önemli bir nüfus artışı dönemi idi. Bu süre zarfında Uruk, ilk “gerçek şehir” olarak ortaya çıkmış ve “giderek daha hiyerarşik bir sosyopolitik yapı” sergilemiştir. (Cooper, 2004: 72). Güneybatı İran’dan yukarı Mezopotamya boyunca kuzey Suriye’ye kadar uzanan diğer bölgelerde genellikle Uruk’a atfedilen eserler ve mimarinin tezahürü; güçlü bir güney Mezopotamya varlığının, hatta belki de bu alanlar üzerinde sahip olduğu kontrolün kanıtı olarak yorumlanır. Cooper

bu bölgenin sosyal ve politik yönlerinde görülen karmaşıklık seviyesinin, muhasebenin ve sorumluluğun iyileştirilmesi için silindir mühürler ve sayaç olarak kullanılan kil semboller gibi çeşitli araçların kullanılmasına yol açtığını açıklar. Uruk IV ve III aşamalarında, kapsamlı bir logografik ve sayısal-metrolojik işaretler sistemini içeren ve “ön çivi yazısı” olarak adlandırılan yanı sıra oldukça karmaşık bir muhasebe sistemi görülür; bu aşamalar önceden kullanılan sembollerdeki, bullalardaki ve daha basit mühürlerdeki farkı işaret eder. (Cooper, 2004: 75-6). Cooper, “yaklaşık 900 işaret, karmaşık sayısal-metrik kurallar ve anlaşılması güç defter tutma formatları içeren bir yazı sisteminin faydalı olması için kullanımının tek tip olması ve yıllar boyunca az çok resmileştirilmiş bir yönerge gerektirmesi gerektiğini” belirtir (Cooper, 2004: 76). Zaman geçtikçe ve toplumun ihtiyaçları değiştikçe, Sümer yazılarının geliştiği ve daha karmaşık hâle geldiği görülmektedir. Yazılar, kültürün ilerleyişinin ve gelişme seviyesinin bir göstergesidir.

Aynı örnek Mısır’da da tespit edilebilir. Mezopotamya yazısının ve Mezopotamya’nın Mısır toplumuyla etkileşiminin Mısır’daki ilk yazının teşvik edilmesine yardımcı olduğuna dair birçok varsayım olmasına rağmen bu tartışmaya açık bir konudur. Hieroglifler, Mezopotamya yazısını çok az temsil ettiği için Rudgley bu varsayıma katılmaz (Rudgley: 1999, 15). John Baines Mısır yazısını tartışırken Mısır’ın kendi ilk yazı sistemlerini Mezopotamya’nın telkinlerinden veya etkisinden bağımsız olarak geliştirdiğini varsayar. Bu fikir, Naqada IIIa’nın kraliyet mezarındaki U-j mezarındaki bulguların radyokarbon tarihlemesine dayanmaktadır (Dreyer ve Hartung, 1989). Bu mezarda bulunan yazıtların çoğu hieroglif içeren küçük kemik ve fildişi etiketlerin yanı sıra benzer işaretler gösteren seramik kavanozların üzerinde bulunur. Bu etiketlerdeki sayılar, on iki veya daha az sayıdaki gruplar halinde tek haneleri içerir ve hieroglif işaretleri de insan figürlerini, çeşitli hayvanları, coğrafi özellikleri ve diğer nesnelere temsil eder. Bilim insanları MÖ 3200 civarında, Uruk IV tabletleriyle muhtemelen eşzamanlı olarak, malzeme üzerine tarihler koydular (Baines: 2004, 153-4). Verilerin yorumlanması zor olsa da sistem iyi biçimlendirilmiş ve çeşitli görünüyordu. Üstelik bu işaretler, Mısır’da daha sonraki zamanlarda yazının ilerlemesiyle çok ortak yönü olan görsel kültürün kullanımına işaret eder. 1989’da U-j mezarının kazıcılarından Günter Dreyer, Mısır’da yazının formülasyon motivasyonunun dinsel ve ekonomik olduğunu ve hızla gelişen bir yönetim içinde gerçekleştiğini savunur (Baines, 2004: 163). Daha spesifik olursak Dreyer, bundan kısa bir süre sonra yazının icadıyla (Naqada IIc civarında) hemen hemen Naqada II veya takriben MÖ 3500’de siyasi olarak birleşik bir Mısır için mücadele eder. U-j’deki bulgularla ilgili olarak Baines, “bu, şimdiye kadar Mısır’da bulunan en büyük ve en eski erken dönem yazılı eserler grubudur... [bunun] şimdiye kadar yazılmış ilk malzeme olması pek mümkün değil ve bu, kazıcıları yazının daha önceki öncüllerini aramaya sevk etmiştir,” diye belirterek Dreyer’in varsayımlarını güçlendirir (Baines, 2004: 154). Daha önceki örnekleri bulsun veya bulunmasın, bu örnek üzerinden Mısır kültürü ile yazı sisteminin yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Çin de ayrıca erken yazı sistemine olan ihtiyacı ve gelişimi ile karmaşık bir toplum olarak kabul edilebilir. Çin kökenli bilinen en eski yazı, Shang hanedanlığından yaklaşık MÖ 1200'e kadar uzanır ve kuzey Çin'de Anyang olarak bilinen bir yerde keşfedilmiştir (Bagley, 2004: 190). *Between Heaven and Earth: A History of Chinese Writing*'in yazarı Shi Bo'ya göre bu erken yazıya *Jiaguwen* denir, bu da basitçe “kemikler ve kabuklar üzerine yazılmış yazı” —yani kaplumbağaların plastronları ve sığırların kürek kemikleri anlamına gelir (Bo, 2002: 13). Kehanet ve kehanetlerden gelen cevaplar, bu ısıtılmış hayvan kemiklerinin kırılmasıyla algılanmıştır. Bu sayısız eserde bulunan el yazısı, iyi bir şekilde standart hâle getirilmiş 4,568 tanımlanabilir karakterle çok karmaşık bir sistemi göstermektedir (Bo, 2002: 13). Gerçekten de Bagley'in belirttiği gibi, “bir Shang kâtibi muhtemelen söyleyebileceği hemen hemen her şeyi yazabilirdi” (Bagley, 2004: 198). Bu durumda yazı, kralın ruhlara sorduğu soruları, kehaneti yorumlamasını ve ardından gerçekte ne olduğunu kaydetmek için kullanılmıştır. O hâlde yazma mekanizması, önce atalara tapınma ve dine dahil olmuş olabilir. Dini inançlar bölgenin yönetimine bağlıydı çünkü kral (bahsedilen Anyang örnekleri Wu Ding dönemindedir) soruları soran ve yanıtları yorumlayan kişiydi (Bagley, 2004: 197). Bunun ritüel bir bağlamı vardı. Bu döneme ait yazıtlar çok titizlikle kaydedilmiştir, bu da en az birkaçının sergilenmek üzere tasarlandığını düşündürmektedir. Robert Bagley, “[bu] gösterinin izleyicileri ayrıcalıklı ve küçük olmalı. Bir fit kadar yüksekteki yazılı nesnelere halka açık anıtlar değil; hitap ettikleri kitle muhtemelen kralın çevresindeki okuyuzarlardır” (Bagley, 2004: 199). Bu gerekçelerle, okuyuzarlığın kraliyetler ve soylular için önemli bir gereklilik olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte, Anyang metninin ağırlığına doğru ilerleyen aşamaları ortaya çıkarabilecek eski örneklerin bulunamaması şaşırtıcıdır. Belki de Çin'de 1200'den önce yok olan ve bozulan malzemeler üzerine yazı yazıldığı için görünür basamakları göremiyoruzdur. Ya da belki de arkeologlar daha önceki adımların kanıtlarını içeren yerleri ortaya çıkarmamışlardır. Çin yazısının ani bir icat olması; birkaç akıllı mahkeme görevlisinin fonetik illüstrasyonun ilkelerini keşfetmesi, dili somutlaştırabilecek bir işaret sisteminin olanaklarını görmesi ve hemen üzerine yayılması da mümkündür. Bu teorilerden herhangi biriyle, Çin'in sosyal ve entelektüel ilerleme yoluyla bir yazı sistemine ihtiyacı olduğunu fark ettiğini iddia etmek kesinlikle kabul edilebilir bir şeydir.

Minos ve Miken uygarlıkları, yazı sistemlerinin ilerlemesindeki rollerinde gelişmiş olduklarını kanıtlamaktadır. Üç eski Girit yazı sistemi geleneksel olarak “Girit Hiyeroglif,” “Linear A” ve “Linear B” olarak bilinir. Bu noktada Girit Hiyeroglifi sadece Girit'te bulunmuştur; Linear A'nın belirli Ege adalarında (Kea, Kithira, Melos ve Thera gibi) ve Yunan anakarasında olduğu doğrulanır; Linear B, Girit'teki Knossos'un Miken saraylarında ve Pylos, Thebes ve Tiryns'de bulunmuştur (Olivier, 1986: 2). Girit Hiyeroglifi son kez MÖ 1500 civarında, Linear A'da MÖ 1450 civarında ortaya çıkmıştır, Linear B ise MÖ 1200'e kadar Yunan anakarasında kullanılmaya devam etmiştir. Girit Hiyeroglifi, bölgede algılanan ilk yazılı iletişim biçimi olmasına rağmen saf yazı olarak değil de rastgele bir sembol düzenlemesi olarak kabul edilir. Linear A'nın daha eski bir biçimidir ve gerçek yazı

sisteminin özelliklerini gösterir gibi görünmektedir; Phaistos'taki ilk sarayın kalıntılarında bulunmuştur ve tarihi 18. yüzyılın başlarına dayanmaktadır (Olivier, 1986: 2). Mikenliler, muhtemelen MÖ 1800 civarında kendi dilleri olan Yunancayı formüle etmek için Linear A'nın bir formunu değiştirmişlerdir. J. P. Olivier, "MÖ 2. binyılın Girit yazısı"nda Minosluların kendilerinin yazıyı "yeniden icat etmediklerini" şart koşar. Bunun yerine, çevre bölgelerden alınan eski fikirlerle "dillerinin seslerini kaydetmek için özgün ve şaşırtıcı derecede karmaşık olmayan bir sistem yaratmıştır" (Olivier, 1986: 3). Şimdiye kadar elde edilen verilerle ilk Girit saraylarının (MÖ 1900-1625) eşzamanlı inşası göz önüne alındığında, Minosluların yazı sistemlerini ekonomik ihtiyaçlara yanıt olarak geliştirmiş olması muhtemeldir. Buradaki yazı sadece dil(ler)in hecelerini temsil etmiyordu; ayrıca ondalık sisteme dayalı olarak sayıların temsili için çok basit bir yöntem de içeriyordu. İkinci binyılda Miken kültürü Ege'nin diğer bölgelerine; Yunan ve Anadolu anakaralarına yayılmıştır. Bu dönemde gelişen ekonomi ve zenginlik için kanıtlar vardır. Bu kültürler aracılığıyla Girit toplumu, toplum daha da çok yönlü hale geldikçe yazma ihtiyacını bir kez daha göstermektedir.

Jerrold S. Cooper'ın da dediği gibi, "Birçok bilim insanı Sümer, Mısır, Çin ve Mayaların hepsinin yerel ihtiyaçlara yanıt olarak yaratıldığı önermesinden memnun kalacaktır ... [bu] artan sosyal ve politik karmaşıklığa bir yanıtı" (Cooper, 2004: 71). Bu ve tartışılan diğer toplumlar daha karmaşık hâle geldikçe ve odaklarını değiştirdikçe yazılı sözün gerekliliğini fark etmişlerdir. Yazı, bu toplumların gelişmesine yardımcı olan birçok işlevden biriydi. O olmadan, eski dönem halklarından hiçbir tarihsel kayıt veya edebi katkı olmazdı. Dünyanın dört bir yanındaki kayda değer kültürler yazı yoluyla kültürlerinin resmini çizmiştir. Bununla fetihlerini ve hükümdarlarının başarılarını, bilgilerini, çevrelerindeki dünyayla etkileşimlerini, günlük yaşamlarını ilişkilendirmişlerdir. Yazının bir toplumun tarihinde uygulanması gerçekten de sadece toplumun kendisi için değil, insanlık için de değişim yoluyla ilerlemeye işaret eder.

Kaynakça

Bagley, Robert W. 2004. Anyang writing and the origin of Chinese writing. In *The First Writing: Script Invention as History and Process*, edited by Stephen D. Houston, pp. 191-250. Cambridge University Press, New York.

Baines, John. 2004. The earliest Egyptian writing: development, context, purpose. In *The First Writing: Script Invention as History and Process*, edited by Stephen D. Houston, pp. 150-189. Cambridge University Press, New York.

Cooper, Jerrold S. 2004. Babylonian beginnings: the origin of the cuneiform writing system. In *The First Writing: Script Invention as History and Process*, edited by Stephen D. Houston, pp. 71-99. Cambridge University Press, New York.

Greenspan, Stanley I. and Stuart G. Shanker, D. Phil. 2004. *The First Idea: How Symbols, Language, and Intelligence Evolved from Our Primate Ancestors to Modern Humans*. De Capo Press, Cambridge.

Olivier, J.P. 1986. Cretan Writing in the Second Millennium BC. *World Archaeology* Vol. 17, No.3, pp. 377-389.

Robertson, John S. 2004. The possibility and actuality of writing. In *The First Writing: Script Invention as History and Process*, edited by Stephen D. Houston, pp. 16-38. Cambridge University Press, New York.

Robinson, Andrew. 1995. *The Story of Writing: Alphabets, Hieroglyphics, and Pictograms*. Thames and Hudson, New York.

Rudgley, Richard. 1999. *The Lost Civilizations of the Stone Age*. Touchstone, New York.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan *sosyalbilimler.org*, sosyal bilimler meselelerine yoğunlaşan, gönüllülük odaklı, açık erişim, akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını, ekibimizde gönüllü olarak görev almak için sosyalbilimler.org/basvuru sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da @sosbilorg kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde *sosyalbilimler.org*'da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

sosyalbilimler.org'da yayımlanan metin, video ve podcastlerin paylaşıldığı Telegram grubuna t.me/sosbilorg adresinden katılabilirsiniz.